Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin
Historické vědy – české dějiny

Vítězslav Prchal

Válka, zbraně a zbroj v reprezentačních strategiích české a moravské aristokracie v letech 1550 - 1750

War, Arms and Armour in the Representative Strategies of Bohemian and Moravian Aristocracy, 1550 - 1750

Teze dizertační práce

vedoucí práce - Prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

Praha 2012

Zájem o dějiny aristokracie v raném novověku prošel od 90. let 20. století v české historiografii prudkým rozvojem, charakterizovaným aplikací kulturněhistorických a historickoantropologických východisek ve snaze proniknout k podstatě myšlenkového světa urozenců jakožto svébytné společenské skupiny. Postupně se vyčlenilo několik základních směrů bádání: zájem o politickou kulturu a dějiny moci, o aristokratické dvory a rezidence a o životní cykly šlechtické rodiny je úspěšně a dlouhodobě pěstován především českobudějovickou školou reprezentovanou Václavem Bůžkem a jeho žáky. Z dalších metodologicky podnětných přístupů je nutno zmínit především Bourdieuovými sociologickými koncepcemi inspirovaný výzkum Petra Mati, usilující o postižení forem sociálního jednání aristokracie jakožto elitní skupiny šlechtické vrstvy. Nelze samozřejmě pominout ani další jména, která sice okolo sebe primárně netvoří badatelská centra, nebo chceme-li „školy" jako v Českých Budějovicích, přesto se ale výzkumu aristokracie dlouhodobě a systematicky věnují. Nelze samozřejmě nezmínit Jaroslava Pánka, jehož komplexně pojatá monografie o posledních Rožmbercích se stala do značně míry vzorovou knihou, ze které čerpaly inspiraci další generace, Petra Vorla, předního znalce problematiky rezidenčních vrchnostenských měst raného novověku, dlouhodobě svázaného zejména s výzkumem pánů z Pernštejna, Tomáše Knoze, jehož přístup k tématu je charakteristický (a inspirativní) zejména tím, že záměrně osciluje mezi strukturalistickým pojetím dějin šlechty a sociálně psychologicky vymezenými dějinami umění, nebo Milana Svobodu, který svůj zájem zasvětil doposud spíše neznámému rodu Redernů. Tento dynamický výzkum dospěl v posledních letech nejen k prvním syntézám, ale také k rozvinutí teoretické diskuse o metodologii a obsahu užívaných kategorií.

Jakkoliv se dá domácí badatelský ruch přelomu tisíciletí charakterizovat pestrou paletou implementovaných inspirací, širokou škálou stylů podání i preferencemi jednotlivých autorů, přesto je možné najít převažujícího společného jmenovatele. Tím bylo beze sporu pevné zakotvení v 16. století s jen občasnými a spíše nesystematickými výlety za magickou hranici roku 1620.

Opět nelze nezmínit Petra Maťu, jednoho z žáků profesora Pánka, který se již před vydáním své syntetické monografie zamýšlel nad vývojem aristokratické prestiže v dlouhém horizontu raného novověku a také se pokusil uchopit a vymezit šlechtu z českých zemí jako celek, aby došel k názoru, že ji v zásadě nelze pojímat jen v zemském měřítku. Jako jedno z východisek nabídl spolu s Václavem Bůžkem vymezení dle převládajícího životního stylu, jež dobře odpovídá čím dál více traktované představě „barokní" šlechty habsburské monarchie jako kosmopolitní entity nesvázané zemskými hranicemi. Dalšími osobami, výrazně

profilujícími podobu bádání o aristokracii po třicetileté válce, je dvojice historiků působících v Českých Budějovicích, Rostislav Smíšek a Ivo Cerman. Prvně jmenovaný se zabývá integračními procesy v rámci monarchie na příkladu dvorských kariér Dietreichsteinů a Schwarzenbergů, nechává se však inspirovat i dějinami mentalit a hmotnou kulturou dvorského života. Druhý v pořadí (nikoliv však významem) zase posunuje svůj zájem až na samý konec raného novověku, kde ho zajímá především vliv osvíceneckých myšlenek na šlechtu, její vzdělání, socializační procesy této vrstvy a také aristokratický duchovní svět. Původně z českobudějovické školy vzešel také Jiří Kubeš, jeho vlastní cesta ho ale postupně dovedla nejen do Pardubic, ale rovněž k jeho největšímu zájmu, kterým je šlechtické cestování v 17. a 18 století. Prací o kavalírských cestách české a rakouské šlechty se nedávno také habilitoval. Z jeho dalších badatelských témat, nyní již cíleně mířících do období po roce 1650, je třeba zmínit ještě alespoň nepublikovanou dizertaci o reprezentační funkci šlechtických rezidencí v dlouhém vývojovém záběru dvou století raného novověku, o kterou se tato práce nezřídka opírá. Do barokního období dlouhodobě směřují svůj zájem i další historičky a historikové, jako je královéhradecký Aleš Valenta, olomoucká Radmila Pavlíčková nebo již zmiňovaný Tomáš Knoz, jejichž studie budou citovány na příslušných místech dále v textu. Řeč nebyla ani o nastupující badatelské generaci, mezi níž se najde několik pozoruhodných autorů zakotvených rovněž v době pobělohorské (Jiří Hrbek, Jiří David, Jiří Brňovják a další). I kdybychom ve výčtu pokračovali dále, nenašli bychom v něm ale systematicky pojatý příklon k výzkumu aristokracie skrze dějiny vojenství, a to ani pro před- ani pro pobělohorskou éru. Chybí například základní analytické studie o kariérách urozenců v řadách habsburské armády tohoto období.

Naopak pro podstatnou část předkládané práce je podstatné, že v domácí historiografii má bohatou tradici výzkum zámeckých sídel, sahající minimálně na konec 19. století. Pevný základ byl položen ve velkých topograficky a genealogicky pojatých soupisových pracích Augusta Sedláčka a dalších kolektivních týmů na přelomu 19. a 20. století, aby následující desetiletí přidaly i zájem o vnitřní vybavení takových objektů, rekonstruované téměř výhradně deskriptivní metodou přepisu inventářů. V dobách komunistické nesvobody se pak toto pole stalo téměř výhradní doménou historiků umění, kteří si tímto způsobem našli cestu, jak bádat o zapovězeném aristokratickém tématu. Nezřídka však šlo o (z hlediska historika) jednostranný zájem o formální stylovou analýzu daného sídla, případně jeho částí a doplňků, ve snaze o rozšíření znalostí o dílech, stylech a životních působištích jednotlivých významných umělců. Zájem o konkrétní stavby a jejich tvůrce je koneckonců podstatným úkolem dějin umění, z hlediska historického kontextu však často chybělo širší ukotvení takových prací, které

se příliš neptaly na sociální rozměr aristokratických sídel, zejména pak na výraznou roli šlechtického investora a jeho rozmanitých preferencí (kulturních, kariérních, politických, finančních apod.), které výrazně spoluformovaly výslednou podobu daného díla.

Zaznamenatelný obrat ve výzkumu aristokratických sídel nastal od 90. let 20. století, a to jak na poli historie, tak v dějinách umění. Důležitou pozici má v tomto směru Jiří Kroupa, který razil tezi o sociální či sociálně psychologické umělecké úloze, zdůrazňující funkční hledisko architektury. V rámci tohoto směru *„uměleckohistorických dějin kontextuálních"* Kroupa a další badatelé – Petr Fidler, Ondřej Jakubec, Radmila Pavlíčková, aj. – upřeli svou pozornost také na kulturní a sociální funkci architektury (resp. umění obecně - Lubomír Slavíček), vyplývající ze vztahu architekta (a jeho uměleckého školení) a šlechtického stavebníka (s jeho konkrétními potřebami definujícími investorské zadání).

Obecná historie, zažívající po listopadu 1989 doslova boom dříve zapovězených témat, dospěla zhruba v téže době v rámci obrozeného výzkumu šlechtické společnosti v nejširším slova smyslu ke komplexnímu pojetí aristokratického sídla jako přirozeného klíčového místa šlechticova života, v jehož zdech se odehrávají všední i sváteční dny pána domu, jeho rodiny a dvora a které zároveň slouží jako nezbytné zázemí pro správu pozemkového dominia, k výkonu různých typů veřejné činnosti šlechtice, ale také k reprezentaci jeho společenské role. Lze předpokládat, že právě kombinace těchto dvou nově pojatých přístupů (uměleckohistorického a historického), akcentujících široce zakotvený sociální význam aristokratické rezidence, přinese v budoucnu ještě další zajímavé badatelské výsledky.

Jestliže výzkum rezidencí jako životního prostoru raně novověké nobility má v současné historiografii nejen svou pevnou pozici, ale přináší také pozoruhodné výsledky, stejně optimistické konstatování zatím nelze použít, podíváme-li se na aristokracii optikou dějin vojenství. Patrně to úzce souvisí s obecně nízkou popularitou tohoto odvětví v rámci domácího dějepisectví raného novověku. V česky publikované produkci není mnoho prací, o něž by se bylo možné opřít. Neznamená to však, že by odborné studie na toto téma vůbec nevznikaly, jde však spíše o případové jednotliviny, vznikající v rámci odlišného badatelského směřování jejich autorů, nikoliv o nějaký koncepčně pojatý systematický výzkum. Vztah aristokracie a vojenství v raném novověku na obecnější rovině tematizoval vlastně jen Petr Maťa v rámci svého pojednání o různých kariérních modelech domácí vyšší šlechty. I on si však byl vědom slabého prozkoumání pramenné základny, a tak větší část jeho závěrů spočívá v rovině hypotéz či obecně formulovaných tezí, čekajících na budoucí zpřesnění.

Vztahu vojenství a společnosti se v poslední době dostalo pozornosti v dalších dvou kompendiích, ani jedno však nepřineslo nové výsledky. Zdeněk Vybíral ve svém pojednání o

„člověku ve válce“ věnuje aristokracii jen okrajovou pozornost (vzhledem k cíli studie je to pochopitelné) a jeho vybrané příklady z dobových pramenů, často navíc z pera nižší šlechty, jsou spíše jen ilustrativní povahy. Po mnoha stránkách je pozoruhodný relativně nedávný počin Marie Koldinské a Ivana Šedivého. Nejen proto, že se autoři (pokud vím tak v domácí historiografii jako jedni z prvních) otevřeně přihlásili k sociálně a kulturně definovaným dějinám vojenství, tak jak byly postulovány západním dějepisectvím v 80. letech 20. století, a že tento přístup je základní inspirací i pro předkládanou práci. Těžiště jejich publikace však chronologicky jednoznačně leží v 19. a 20. století.

Situace však není o mnoho lepší ani u našich sousedů, zejména v Rakousku. I zde můžeme panující stav ohledně poznání vojenských aktivit aristokracie v prvních stoletích trvání habsburské monarchie (a vojenství raného novověku obecně) s oporou v názoru tamních historiků nazvat tristním. Na vině je vedle panujícího nezájmu raně novověkých historiků o otázky vojenství paradoxně i obrovské množství pramenného materiálu nejen ve vídeňských centrálních archivech, namnoze spíše neprozkoumaného a mnohdy i problematicky zpracovaného a zpřístupněného. Kriegsarchiv a další historické fondy v metropoli na Dunaji prozatím představují velkou výzvu pro budoucí generace badatelů, ty české nevyjímaje. O tom, jakým způsobem se aristokracie z dědičných zemí vyrovnávala s překotným vývojem vojenství raného novověku a s tendencemi vědecky pojatého „umění válečného“ umenšit její dominantní postavení na bitevním poli, i o tom, jak důležité postavení sehrávala služba v rodící se stálé státní armádě v rámci kariérních strategií volených touto společenskou vrstvou, toho stále víme až příliš málo. Zatím nepřekonané, a zejména nikým nenásledované výzkumy představují studie Thomase M. Barkera z přelomu 70. a 80. let 20. století o vztahu státu, armády a aristokracie obecně, o fenoménu vojenského podnikání i o několika analyticky pojatých příkladech kariérních modelů aristokratických rodů z podunajské monarchie (Václav Eusebius z Lobkovic, Ottavio Piccolomini, Daunové a další).

Předkládaná práce se však nechce hlouběji zabývat otázkou, jak a do jaké míry raně novověká aristokracie skutečně válčila, ani nemá ambice prozkoumat konkrétní kariéry urozenců v řadách armády habsburské monarchie. Hlásí se ke kulturně a sociálně pojatým dějinám vojenství, tak jak byly postulovány v pozdních 70. letech v USA a ve Velké Británii (tzv. New Military History). Tento badatelský směr daleko více než skutečné mechanismy vedení války zajímá široce založená korelace mezi válkou a společností, která válčí. Americký historik John Lynn v tomto směru hovoří o vzájemně propojené zpětné vazbě mezi skutečnou válečnou realitou (*Reality of War*) a mezi kolektivními představami o válce, které jsou kulturním plodem dané společnosti (*Discourse of War*). Pod vlivem těchto přístupů předkládaná

dizertační práce daleko více zkoumá válku, jež probíhala v hlavách tehdejších lidí, než tu skutečnou na bitevních pláních Evropy. Ještě přesněji řečeno, válka (vnímaná jako jedna ze strukturálních forem společnosti a jako sociokulturní instituce) zde není samotným objektem zkoumání, ale vlastně jen nutným předpokladem pro postižení jevů, jež skutečně stojí v centru pozornosti mého výzkumu.

Cíle této práce jsou dva. Nejprve je představena pomocí konceptu tzv. vojenské revoluce dynamika klíčových změn ve válečnictví raného novověku a jejich zásadní dopady na soudobou společnost – a v prvé řadě na aristokracii, která téměř přes celý středověk držela faktický monopol na vedení války, o který nyní přichází. V návaznosti na to je hlavním cílem práce prozkoumat, jaké reprezentační strategie raně novověká aristokracie volila, aby tváří v tvář měnící se realitě bitevních polí neztratila svůj válečnický statut.

Zájem této práce je téměř výhradně směřován do řad aristokracie, jež je zde chápána jako privilegovaná, málo početná společenská vrstva vymezená majetkovým, politickým a společenským vlivem, k jejímuž uhájení si vytvářela specifické formy politické a sociální organizace i životního stylu. Aristokracií v tomto smyslu rozumím relativně úzký prominentní segment domácí šlechty, jež stojí na samém pomyslném vrcholu sociální hierarchie, mající přístup k nejvyšším úřadům, disponující dostatečným bohatstvím k jejich udržení a definovaný prestižní titulaturou. V tomto smyslu je aristokracie jako předmět mého zájmu synonymem pro elitní vrstvu šlechtické pospolitosti českých zemí, jakkoliv byla tato vrstva nestabilní v časovém i místním smyslu slova.

Časové vymezení bylo zvoleno tak, aby pokrývalo pokud možno co největší úsek raného novověku. Je to nezbytné vzhledem k nutnosti sledovat vybrané jevy v „dlouhém trvání“, aby mohly naplno vyniknout některé vývojové trendy, jež by byly jinak nepostižitelné (zejména proměny funkce zámeckých zbrojnic). Jak dolní, tak horní časový mezník mají spíše symbolickou povahu, nelze je tedy vnímat jako nějaký nepřekročitelný příkop. Ostatně v samotné práci se tak ani neděje. Zakotvení výzkumu do reality 16. století je nicméně zásadní, neboť v této době ještě běžně funguje jedna poměrně důležitá instituce, sama o sobě determinující povahu vztahu aristokracie k soudobému válečnictví. Řeč je samozřejmě o zemské hotovosti, která právě ve vymezeném období přestává být využívána. Rovněž *terminus ante quem,* umístěný do období kolem roku 1750, má své opodstatnění v rovině soudobého vojenství. Tou dobou je již možné hovořit o tom, že byla ukončena první vývojová fáze „státních“ ozbrojených sil. Ta se započala, alespoň co se reality habsburské monarchie týče, někdy v polovině 17. století, aby zhruba o 100 let později vyústila ve vytvoření relativně pevné, státem řízené, profesionální a zejména stálé armády. Její charakter se navíc právě okolo roku

1750 proměňuje vlivem uplatnění tereziánských armádních reforem a nástupu nových technologií a i vztah aristokracie k vojenské službě dochází určitých proměn. Z těchto důvodů již období tereziánsko-josefínské nebylo v časovém záběru této práce zohledněno.

Jedna z úvodních kapitol se nadstandardně věnuje konceptu tzv. vojenské revoluce v raném novověku, a to ze dvou důvodů. Předně, ve své historicky informativní rovině poměrně přesně předkládá řetězec vnitřně propojených změn, kterými si prošlo raně novověké vojenství. Byla tak nastolena kvalitativně odlišná situace, na kterou všechny složky společnosti, zainteresované na válce, hledaly adekvátní reakci a každá po svém se s touto situací vyrovnávaly. Česká a moravská aristokracie není v tomto směru žádnou výjimkou. Vojenská revoluce se tak pod tímto zorným úhlem stává vlastně základním předpokladem k mému dalšímu výzkumu.

Druhý důvod spočívá v rovině historiografické. Zejména v 80. a v první polovině 90. let vojenská revoluce inspirovala vznik celé řady studií. Práce, vědomě se hlásící k této tezi, však namnoze vznikají dosud, ne tak ovšem mezi historičkami a historiky usedlými v české kotlině. Ti svou pozornost obraceli jiným směrem a vojenská revoluce kolem nich prošla bez povšimnutí, aniž by zanechala v domácích pracích nějaké podstatné stopy. I proto bylo nutné důkladně představit nejen samotný koncept, ale také – a to zejména – jeho další osudy, diskuze, které vyvolal a zahraniční studie, které inspiroval, aby bylo možné upozornit na potenciál, který vojenská revoluce skýtá i domácímu prostředí.

Přestože samotná vojenská revoluce má výrazný sociální rozměr, přesněji řečeno na dopadech vojenství na válčící společnost byla postavena, není mnoho studií, které by dále rozvíjely právě tento aspekt. Až na čestné výjimky většina badatelů jakoby tyto přesahy neviděla a raději rozebírala vnitřní organizační a finanční mechanismy v armádě, různé řídicí systémy státní byrokracie, či důsledky vzniku stálých armád na politické uvažování představitelů raně novověkého státu. Přitom je evidentní, že transformace vojenství naplno zasáhla všechny společenské vrstvy integrované do soudobého systému vedení válek, tedy včetně urozené aristokracie, která byla zbavena svého dosavadního válečnického monopolu. Faktická váha aristokracie jako celku v ozbrojených konfliktech a její účast na nich postupně klesá. Vedení války přechází do rukou státu, zatímco na bojišti nahrazuje plně ozbrojeného šlechtického těžkooděnce masa neurozené pěchoty. Tento obecný vývoj byl navíc zvýrazněn faktem, že v průběhu sledovaného období vymizel systém zemských hotovostí, který ještě po celé šestnácté století vytvářel přirozený most mezi civilním životem aristokrata a jeho povinností participovat na vojenských operacích k obraně země.

Základním cílem práce je prozkoumat, nakolik byl militární étos pro aristokracii, které středověké učení o trojím lidu i praktický styl vedení válek přisoudilo jasnou vojenskou funkci, v nových podmínkách raného novověku ještě imponujícím, sebeidentifikačním činitelem. A jestliže ano, jaké reprezentační strategie aristokracie volila k udržení a potvrzení veřejného obrazu sebe sama jako vrstvy hrdinných, úspěšných a navzdory všem nepříznivým okolnostem stále aktivních válečníků. Je-li ale otázka položená takto, nelze se zaměřit jen na skupinu kariérních důstojníků, jakkoliv uchopenou v dlouhém časovém horizontu, pestrou, proměnlivou, početnou či nikoliv. Prostě proto, že by byly výsledky takového výzkumu už od počátku deformovány právě oním zvoleným kariérním modelem sledovaného vzorku aristokracie a dokazovali bychom tak jen předem očividné fakty, totiž že každá veřejně činná osoba volí takové reprezentační prostředky, které by podtrhly úspěšnost její činnosti. Naopak mnohem větší vypovídací hodnotu bude mít zaměření na aristokracii jako celek, tedy včetně (a zejména) té její části, která s armádním profesionalismem neměla nic společného.

Do centra pozornosti dvou stěžejních kapitol se dostaly aristokratické rezidence na území Čech a Moravy. Venkovské rezidence, zejména ty hlavní rodové, si po celý raný novověk udržely pro šlechtu zcela nezastupitelný význam. Aristokratovo sídlo (případně funkčně diferencovaná soustava sídel) plnilo celou řadu funkcí, obytnou, správní a hospodářskou počínaje a reprezentativní konče. Ve zdech rezidence se odehrávala značná část veřejného i soukromého života urozence, která tak představovala formativní kulisu spoluutvářející veřejný obraz majitele. Kulisu o to důležitější, že její podobu vytvářel a určoval v žádoucích intencích šlechtic sám. Odpovídala obecnému očekávání i jeho individuálním nárokům, zálibám, vzdělání a vkusu. Z těchto důvodů lze rezidenci vnímat jako svého druhu mnohovrstevnatý pramen, umožňující nahlédnout do strategií chování a jednání nejen konkrétního jednotlivce, ale aristokracie jako celku.

Práce se v této části zaměřuje na specifické části vnitřní výbavy aristokratických rezidencí, jež buďto již svou samotnou vojenskou podstatou nebo umístěním v rámci vnitřního světa sídla přímo vybízely k formulaci klíčových prvků reprezentace vlastního postavení a veřejného potvrzování sociální výlučnosti majitele. Proto se vlastní pramenný výzkum soustředil na dva klíčové problémy: způsob manipulace se zbrojí a zbraněmi v kontextu vybavení aristokratických sídel a způsob prezentace militární tématiky v ikonografii výzdoby centrálních veřejných prostor sídla.

Prvnímu z těchto témat se věnuje kapitola IV. Z analyzovaných pramenů nejrůznějšího charakteru je evidentní, že ani v raném novověku poté, co šlechta ztratila své výsadní postavení na vojenském poli, nebylo pro ni možné rezignovat na držbu „opevněného“ sídla,

které od nepaměti patřilo k základním prostředkům identifikace s ideálem rytířství v jeho militární podobě. Adekvátní obraz opevněného sídla byl mimo jiné spoluutvářen jeho vnitřní výbavou, k níž patřila v prvé řadě držba privátních zbrojnic. Právo vlastnit zbraně patřilo samo o sobě k formujícím znakům šlechtické vrstvy a z těchto důvodů zůstávala panská zbrojnice integrální součástí interiérů sídel po celou sledovanou dobu.

Prostřednictvím chronologicky řazených sond představuji v periodě zhruba 30-50 let vybrané konkrétní typy aristokratických zbrojnic v českých zemích. Jejich analýza (v komparaci s dalšími téměř 220 inventáři) postihuje kvalitativní proměnu skladby, jež v tomto dlouhém období prodělaly a způsobu jejich inscenace v celkovém uspořádání nejen zbrojnic jako takových, ale i v celkovém obytném prostoru daného sídla. Analýza ukazuje, že zatímco na počátku sledované periody převažovaly zbrojnice se zásobami vojenského užitného materiálu, zejména po třicetileté válce se vývoj zřetelně ubíral již jiným směrem, a to k monotematicky pojatým sbírkám loveckých palných a chladných zbraní. Ty se nezřídka stávaly svého druhu uměleckými kolekcemi. Důležité přitom je, že ani vojensky pojaté zbrojní sklady 16. století nerezignovaly na výrazný reprezentační potenciál, vyjádřený mimo jiné množstvím uchovávaných předmětů, zejména děl, a jejich vhodnou instalací na venkovní opevnění daného sídla. Důraz na ostentativní představení vojenské moci aristokrata je konstantním prvkem přítomným po celé sledované období, mění se jen jeho aktuální formy. Je tedy zcela zřejmé, že jakkoliv se zbrojnice raného novověku proměňovaly, v myšlení tehdejších velmožů si nadále uchovávaly svůj nezaměnitelný a nenahraditelný reprezentační potenciál.

Druhé z témat – šlechtický hrdinský étos v ikonografii výzdoby – se řeší v kapitole V. Ta interpretuje uměleckou výzdobu veřejných prostor rezidence ve snaze postihnout, do jaké míry její ikonografický program akcentuje válečnické kořeny a hrdinské skutky předků daného aristokrata. Nejprve byla věnována pozornost nově příchozím, někdy i čerstvě nobilitovaným rodům bez domácí tradice, které v českomoravském prostoru majetkově zakotvily díky třicetileté válce. Analýza jejich legitimizačně-reprezentačních strategií jasně ukázala intenzivní potřebu zejména druhých generací rodu ospravedlnit před domácím publikem majetkový, společenský a titulární vzestup prostřednictvím demonstrativních odkazů na hrdinský kult otců-zakladatelů, jejichž schopnosti na bitevním poli zpravidla stály v pozadí takových vzestupů. Vzhledem k nedostatku jiné tradice se tato cesta ukázala být nejen dobře použitelná, ale vlastně i jediná možná. Nicméně totožné strategie volili i členové těch starobylých rodů, jejichž osudy byly dlouhodobě a tradičně svázány s osudy Čech a Moravy. Tito, stejně jako nově nobilitované rody, využívají ve výzdobných programech svých sídel výrazné odkazy na

vojenskou rodovou tradici. Přestože řada těchto uměleckých zakázek byla v minulosti podrobena důkladné uměleckohistorické analýze, zřídka došlo k adekvátnímu zhodnocení militárního prvku jejich jistě mnohovrstevnatého ideového konceptu. Předložená práce prokazuje, že právě válečná tématika spolu s připomínáním hrdinských zásluh předků tvořila vedle zobrazování dalších tradičně uznávaných šlechtických ctností páteř soudobé reprezentace a okázalého potvrzování urozenosti. Tyto symbolické prostředky byly o to důležitější, oč menší byla skutečná chuť barokní aristokracie sloužit se zbraní v ruce.

Značná část práce se vědomě pohybuje mezi kulturně pojatými dějinami vojenství na jedné straně a dějinami umění na straně druhé. Tím je také vymezeno i základní spektrum konzultovaných pramenů. Zatímco kapitola IV. pracuje s tradičními prameny písemné povahy, mezi nimi i s téměř 220 inventáři zachycujícími aristokratické zbrojnice, kapitola V. využívá zejména hmotné prameny ikonografického charakteru, na prvním místě dochovanou výzdobu zámeckých interiérů.

Na základě provedeného výzkumu je patrné, že i pro aristokraty, kteří rezignovali na vojenskou kariéru jako na základní prostředek realizace hrdinských ctností, hraje militární tématika zásadní roli. Uplatňují ji ve svých reprezentačních strategiích prostřednictvím jasně čitelných symbolů. Nejen v rámci vybavení a uspořádání interiéru rodových rezidencí (zbrojnice), ale také pomocí ikonografického řešení svých sídel vědomě budují obraz sebe a svého rodu v kontextu dobově srozumitelných rytířských a militárních ctností.

Díky právu (a povinnosti) válčit se v raném středověku šlechta postupně vydělovala jako specifická a privilegii nadaná sociální vrstva. Obraz šlechtice-válečníka proto patřil k základním a dlouhodobě neměnným distinktivním znakům aristokracie. Přes všechny proměněné vojensko-společenské podmínky a přes častou absenci aktivní vojenské seberealizace hraje hrdinský étos pro aristokracii jako svébytnou elitní sociální skupinu nadále kruciální úlohu coby výlučný, dobově srozumitelný prostředek budování prestiže a veřejného obrazu urozence.

Výběr základních pramenných fondů

Moravský zemský archiv Brno

B 1 Gubernium, C 2 Tribunál – pozůstalosti, F 78 Velkostatek Pernštejn, G 13 Sbírka Historického spolku Brno, G 140 Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov, G 147 Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka, G 155 Rodinný archiv Ugartů Jevišovice, G 263 Rodinný archiv Podstatských-Lichtenštejnů Telč, G 436 Rodinný archiv Kouniců Slavkov, G 77 Rodinný archiv Serényiů Lomnice, G 196 Rodinný archiv Daunů Bítov.

Národní archiv Praha

České oddělení dvorské komory IV, Fideikomisní spisy, Komorní knihy, Stará manipulace.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pracoviště Děčín

Historická sbírka (Rodinný archiv) Clam-Gallas.

Státní oblastní archiv Plzeň, pracoviště Klášter

Rodinný archiv Nosticů Sokolov, Rodinný archiv Trauttmansdorfů Horšovský Týn.

Státní oblastní archiv Praha

Rodinný archiv Valdštejnů Mnichovo Hradiště, Ústřední správa valdštejnských velkostatků.

Státní oblastní archiv Třeboň

Cizí rody – registratura, z Rožmberka, Rodinný archiv Buquoyů Nové Hrady, Velkostatek Rožmberk, Velkostatek Třeboň.

Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec

Černínská hlavní pokladna, Černínská ústřední správa, Rodinný archiv Černínů z Chudenic Jindřichův Hradec, Rodinný archiv pánů z Hradce, Rodinný archiv Slavatů Jindřichův Hradec, Vratislavská ústřední správa – dodatky.

Státní oblastní archiv Zámrsk

Rodinný archiv Kinských Chlumec nad Cidlinou, Rodinný archiv Leslieů Nové Město nad Metují, Rodinný archiv Piccolominiů Náchod, Velkostatek Choltice, Velkostatek Litomyšl, Velkostatek Opočno.

Zámek Dírná

Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic.

Zámek Nelahozeves

Lobkovicové Roudničtí - rodinný archiv.

Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc

Arcibiskupství Olomouc, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž.

Výběr z metodologicky nejdůležitější literatury

ANDERSON, Matthew S.: *War and Society in Europe of the Old Regime 1618-1689*. New York 1988.

ANGLO, Sydney: *Chivalry in the Renaissance*. Woodbridge 1990.

ARNOLD, Thomas F.: *Renaissance at War*. London 2001.

BARKER, Thomas M.: *Army, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society and Government in Habsburg Austria, 1618-1780*. New York 1982.

BLACK, Jeremy: *A Military Revolution? Military Change and European Society 1550 – 1800*. Atlantic Highlands 1991.

BLACK, Jeremy: *Rethinking Military History*. London – New York 2004.

BOBKOVÁ, Lenka (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století*. Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1).

BOEHEIM, Wendelin: *Handbuch der Waffenkunde*. Leipzig 1890.

BROUCEK, Peter – PEBALL, Kurt: *Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie*. Köln – Wien 2000.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha-Litomyšl 2002.

CLARK, George: *War and Society in the Seventeenth Century*. Cambridge 1958.

CONTAMINE. Philippe: *Válka ve středověku*. Praha 2004.

DEWALD, Johnatan: *Aristocratic Experience and the Origins of Modern Culture. France, 1570-1715*. Oxford 1993.

DOWNING, Brian M.: *The Military Revolution and Political Change. Origins of Democracy and Autocracy in Early Modern Europe*. Princeton 1992.

DUFFY, Michael (ed.): *The Military Revolution and the State, 1500-1800*. Exeter 1980.

ELTIS, David: *The Military Revolution in Sixteenth-Century Europe*. London – New York 1995.

FIDLER, Petr: *„Bauen ist eine höhere Lust als Kriegführen" oder Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen, Zur Baustrategie eines Fürsten*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): Aristokratické dvory a rezidence v raném novověku. České Budějovice 1999 (= Opera Historica 7), s. 275-309.

GLETE, Jan: *War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Miltary States, 1500 – 1660*. London – New York 2002.

HANLON, Gregory: *The Twilight of a Military Tradition: Italian Aristocrats and European Conflicts, 1560-1800*. London 1998.

HOCHEDLINGER, Michael: *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in Habsburg Monarchy, 1683 – 1797*. London etc. 2003.

KNOX, MacGegor – MURRAY, Williamson (edd.): *The Dynamics of Military Revolution, 1300 – 2050*. Cambridge 2001.

KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Praha 2008.

KROENER, Bernhard R. – PRÖVE, Ralf (Hgg.). *Krieg und Frieden. Militär ind Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*. Paderborn 1996.

KROENER, Bernhard R.: *Kriegerische Gewalt und militärische Präsenz in der Neuzeit. Asgewählte Schriften*. Paderborn 2008.

KROUPA, Jiří: *Umělci, objednavatelé a styl. Studie z dějin umění*. Brno 2006.

KUBEŠ, Jiří: *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*. Dizertační práce HÚ FF JCU. České Budějovice 2005.

KUNISCH, Johannes (Hg.): *Staatsverfassung und Heeresverfassung in der europäischen Geschichte in der Frühen Neuzeit*. Berlin 1986.

LUND, Eric: *The Generation of 1683: Habsburg General Officers and the military technical Corps, 1686-1723*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 46, 1998, s. 189-213.

LYNN, John A. (ed.): *Tools of War: Ideas, Instruments, and Institutions of Warfare, 1445-1871*. Chicago 1990, s. 28-53.

LYNN, John A.: *Battle: A History of Combat and Culture. From Ancient Greece to Modern America*. Boulder - Oxford 2002.

MALLETT, Michael E.: *Mercenaries and their Masters: Warfare in Renaissance Italy*. London 1974.

MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie 1500–1700*. Praha 2004.

MESSERSCHMIDT, Manfred (Hg.): *Militärgeschichte. Probleme, Thesen, Wege*. Stuttgart 1982.

NEUMANN, Hartwig: *Das Zeughaus. Die Entwicklung eines Bautyps von der spätmittelalterlichen Rüstkammer zum Arsenal im deutschsprachigen Bereich vom XV. bis XIX. Jahrhundert*. Koblenz 1991 (Teil II – Bildband), Bonn 1992 (Teil I - Textband).

NOWOSADTKO, Jutta: *Krieg, Gewalt und Ordnung. Einführung in die Militärgeschichte*. Tübingen 2002.

PÁNEK, Jaroslav: *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*. In: BOBKOVÁ, Lenka (ed.): Život na šlechtickém sídle v 16. – 18. století. Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1), s. 9-27.

PARET, Peter: *Imagined Battles: Reflections of War in European Art*. Chapel Hill 1997.

PARKER, Geoffrey: *The Military Revolution : Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*. Cambridge - New York 1988 (1. vyd.), 1996 (2. vyd.).

PRÖVE, Ralf (Hg.): *Klio in Uniform? Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der frühen Neuzeit*. Köln 1997.

REDLICH, Fritz: *The German Military Enterpriser and his Work Force. A Study in European Economic and Social History*. Volume I, Wiesbaden 1964, volume II, Wiesbaden 1965.

ROBERTS, Michael: *The Military Revolution 1560-1660. An Inaugural Lecture Delivered before Queen's Univeristy of Belfast*. Belfast 1956.

ROGERS, Clifford J. (ed).: *The Military Revolution Debate: Readings on Military Transformation of Early Modern Europe*. Boulder, Colorado 1995.

SHY, John: *Cultural Approach to the History of War*. Journal of Military History 57, 1993, s. 13-26.

SCHÜTTE, Ulrich: *Das Schloß als Wehranlage. Befestigte Schloßbauten der frühen Neuzeit im alten Reich*. Darmstadt 1994.

SLAVÍČEK, Lubomír: *„Sobě, umění, přátelům." Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650-1939*. Brno 2007, s. 39-56.

STORRS, Christopher – SCOTT, H. M.: *The Military Revolution and the European Nobility, c. 1600-1800*. War in History 3, 196, s. 1-41.

TRIM, D. J. B. (ed.): *The Chivalric Ethos and the Development of Military Professionalism*. Lieden - Boston 2003.

WANG, Andreas: *Der „Miles Christianus" im 16. und 17. Jahrhundert und seine mittelalterliche Tradition. Ein Beitrag zum Verhältnis von sprachlicher und graphischer Bildlichkeit*. Frankfurt am Main 1975.